

Mato ZOVKIĆ

POZITIVNA ISKUSTVA KATOLIKA S MUSLIMANIMA U NEKIM ZEMLJAMA*

Sažetak

Ovo je izlaganje na simpoziju Hrvatskog ogranka Svjetske konferencije religija za mir (WCRP/Croatia), u Zagrebu 20.-21. rujna 1999. s okvirnom temom o međureligijskom dijalogu u Europi trećeg tisućljeća kao izazovu kršćanima i muslimanima u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. U prvom podnaslovu autor iznosi pregled postsinodalne apostolske pobudnice Nova nada za Libanon Ivana Pavla II. iz 1997. god. koji potiče katolike da se aktivno uključe u obnovu svoje zemlje zajedno sa sugrađanima muslimanima. U drugom podnaslovu autor prikazuje svjedočanstva nekih sudionika triju međureligijskih seminara 1999. god. o pozitivnom iskustvu katolika s muslimanima u Francuskoj, Indiji, nekim arapskim zemljama, Južnoj Africi i Izraelu. U trećem podnaslovu govori o znakovima povjerenja među katolicima i muslimanima u RH i BiH, žali što se političke napetosti i incidenti prenose i na međureligijske odnose te predlaže da u vjerskoj pouci vlastitih vjernika vjeroučitelji, svećenici i imami izbjegavaju krivo ili iskarikirano predstavljanje "drugih".

Izražavam radost zbog osnutka hrvatskog ogranka Svjetske konferencije religija za mir za koji se svojski zauzeo dr. Mladen Karadžole postavivši se od početka tako da se uz katolike kao većinsku vjeru mogu u WCRP/Croatia uključivati i pravoslavci, reformirani kršćani, muslimani i Židovi. Moj odaziv je znak da podupirem glavnu svrhu ovog studijskog susreta na kojem se pitamo: kako međureligijski dijalog u Europi na ulasku u treće tisućljeće kršćanstva može kršćanima i muslimanima dviju europskih država, kakve su Hrvatska te Bosna i Hercegovina, biti izazov na bolje međusobno razumijevanje i zauzetije humano djelovanje?

* Priredeno kao jedno od izlaganja na simpoziju u Zagrebu 20. i 21. rujna 1999. koji je organizirao Hrvatski ogranak Svjetske konferencije religija za mir (WCRP/Croatia) u suradnji s Katoličkim bogoslovnim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu. U službenom programu naslov glasi: "Međureligijski dijalog u Europi: Izazovi za kršćane i muslimane u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini", ali se ograničavam samo na katoličke kršćane zato što sam katolik i što odnosi između pravoslavaca i muslimana u obje ove države nisu isti kao odnosi između katolika i muslimana.

Iz osobnih dodira s muslimanima moje zemlje i brojnih drugih zemalja znam da se oni ljute na nas kršćane kad po terorističkim zlodjelima islamskih ekstremista iz Alžira, Afganistana i nekih drugih zemalja mi kršćani Europe prebrzo i površno zaključujemo da su svi muslimani takvi. U isto vrijeme ljutimo se kad neki nekršćani Afrike i Azije iz sukoba katolika i protestanata u Sjevernoj Irskoj zaključuju da ih na to potiče njihova kršćanska vjera. U ovom izlaganju oslanjam se na iskustvo svoje i osoba koje sam susretao na međunarodnim skupovima kršćana i muslimana.

Katolici i muslimani Libanona u viziji Ivana Pavla II.

Libanon je mala zemlja Bliskog Istoka s površinom od 10.000 četvornih kilometara te oko 2,300.000 stanovnika od kojih su prema posljednjem popisu oko polovica bili kršćani različitih konfesija (maroniti, grkokatolici, pravoslavci, protestanti) a ostali su muslimani triju usmjerenja: suniti, šiiti i druzi. Prema posljednjem popisu bilo je i oko 6.000 Židova.¹ U Libanonu uz to živi i nekoliko stotina tisuća palestinskih izbjeglica. Zbog vojne prisutnosti Sirijaca i Izraelaca došlo je početkom sedamdesetih godina u samom Libanonu do poremećaja odnosa među muslimanima i kršćanima, usljed čega je izbio građanski rat koji je trajao sedamnaest godina. Po završetku rata, Ivana Pavao II. 12. lipnja 1991. najavio sinodu Katoličke Crkve Libanona.² Pripravno vijeće sinode zatražilo je prijedloge crkvenih institucija i laika o temama za buduću sinodu te na temelju prispjelih odgovora odabralo moto: "Krist je naša nada - obnovljeni u njegovu Duhu i solidarni, svjedočimo njegovu ljubav". Od prispjelih odgovora Vijeće je sastavilo dokument zvani *Lineamenta* te dostavilo nadležnim institucijama i pojedincima na prorađivanje. Na simpozijima i župskim skupovima dokument je prorađivan, a od prispjele građe Vijeće je načinilo nov dokument *Instrumentum laboris* koji su kao program sinode prihvatili biskupi i raspravili u Rimu od 26. studenog do 14. prosinca 1995. Među promatračima, uza svećenike, redovnike, redovnice i katoličke laike, rad sinode su pratili i službeni gosti muslimani iz svih triju zajednica Libanona, a Papa je njih na kraju primio u posebnu audijenciju. Biskupi su glasanjem usvojili *Propozicije* koje su predali Papi za izradu posinodalne apostolske pobudnice. Papa je izradio "domaću zadaću" te dokument predao za vrijeme svoga dvodnevnog pohoda Libanonu 10. i 11. svibnja 1997.³ U dogovoru s biskupima, Papa je dokumentu dao značajan naslov *Nova nada za Libanon*.⁴ Sa zahvalnošću ističem da mi je jedna muslimanka rodom iz

1 Usp. *Calendario Atlante De Agostini 1996*, Istituto Geografico De Apostini, Novara 1995, 362-364. "Libanon", *Lexicon für Theologie und Kirche*, VI, Herder, Freiburg 1961, 1003-1004.

2 Usp. vijest o tome u *Glas Koncila 1991.*, br. 25, str. 4.

3 Usp. vijest "Papa Ivana Pavao II. pohodio Libanon - Različite vjere mogu zajedno živjeti u miru, bratstvu i suradnji", *Glas Koncila 1997.*, br. 20, str. 1. i 4. Predaja dokumenta javnosti tu je nazvana zaključenjem Sinode za Libanon.

4 *Exhortation Apostolique postsynodale UNE ESPÉRANCE NOUVELLE POUR LE LIBAN de sa Sainteté Jean-Paul II aux patriarches, aux évêques, au clergé, aux religieux, aux religieuses et a tous les fidèles du Liban*, Libreria editrice vaticana 1997.

Egipta, koja kao liječnica djeluje u Britaniji, poslala fotokopiju četvrtog poglavlja⁵ i to je bio povod da proučim cijeli dokument.

U uvodu (br. 1-7) je prikazana priprava i održavanje sinode, a zatim slijedi šest poglavlja kojima je Papa dao sljedeće naslove: I) Sadašnja situacija Katoličke Crkve u Libanonu (br. 8-17); II) Nadu temeljiti na Kristu, u Crkvi (18-36); III) Sinoda za obnovu Crkve (37-78); IV) Zajedništvo (79-88); V) Zauzimanje Katoličke Crkve u Libanonu za međureligijski dijalog (89-99); VI) Crkva u službenju društvu (100-116). U zaključku (117-194) Papa još jednom poziva katolike da se istinski integriraju u svoju zemlju te pridonose provođenju postojećih želja i nada u životnu zbilju.

U predgovoru ističe Ivan Pavao II. kako "sinoda nije posvećivala pažnju isključivo unutarnjim pitanjima Katoličke Crkve u Libanonu nego je mislila na svu zemlju, jer je sudbina katolika duboko vezana uz sudbinu Libanona i uz posebni poziv te zemlje" (6). Citira iz dokumenta *Lineamenta* tekst o izranjenosti Libanona u tijelu i u savjesti zato što je doživio da mu "sinovi bivaju ubijani i jedni druge ubijaju. On dalje trpi zbog njihovih oštrih svada te zbog dubokog jaza koji su ove burne godine iskopale među brojnim vjernicima te među vjernicima i crkvenim poglavarima" (10). Unatoč postojećim ranama iz vremena minulih sukoba, dijalog razdvojenih kršćana te kršćana i muslimana potreban je radi zajedničke budućnosti: "Crkva izražava duboko poštovanje prema onima koji se svakodnevno trude živjeti ispravno, u skladu s temeljnim duhovnim, moralnim i socio-kulturnim vrijednostima. Islam i kršćanstvo imaju izvjesni broj neospornih duhovnih i humanih vrijednosti" (13). Žaleći što je tijekom građanskog rata došlo do sukoba između muslimana i kršćana koji su za posljedicu ostavili međusobno nepovjerenje, Papa kaže: "Za konstruktivni dijalog i međusobno uvažavanje - iznad nezaobilaznih razlika među religijama - važno je prvenstveno uočiti ono što Libanonce ujedinjuje u jedan narod (*people*), u istom bratstvu koje se svakog dana očituje u Libanonu u zajedničkom življenju (*convivialité*). Povrh toga, kršćani i muslimani Libanona smatraju se partnerima u izgradnji zemlje, a u njihovim srcima sve je življa želja za jačanjem međusobnog razumijevanja i suradnje. Zaista, nastaju instancije susretanja radi sve većeg međusobnog razumijevanja i zajedničkog služenja zemlji" (14). Kršćane i muslimane uznemiruje širenje sekularizacije u suvremenom svijetu u kojem ljudi gube smisao za moralno i duhovno (15). Među trajne probleme države koji se tiču i vjerskih zajednica Papa zajedno s biskupima ubraja: postojeću okupaciju južnog Libanona, ekonomsko stanje zemlje, prisutnost stranih trupa, opasnost ekstremizma kod onih koji smatraju da su lišeni svojih prava.

5 Dr. Omnia Marzouk, koju sam susreo u skupini "Islam u Europi" na međureligijskom seminaru u švicarskom mjestu Caux od 9. do 14. kolovoza 1998. Ona je dijete egipatskog diplomata. Za vrijeme službovanja njezina oca u Australiji susrela se s kršćankama članicama pokreta *Moral Rearmament* te počela odlaziti na njihove radne sastanke. Iako je osnivač pokreta bio američki protestant i socijalni radnik Frank Buchman (1878.-1961.), rekla mi je da ju je ovo sudjelovanje učinilo boljom muslimankom. Nešto od toga rekla je u svom predavanju "Lessons from Suffism: a personal journey", objavljenom u knjižici Alan Channer (ed.), *Like a freshly dug garden. A week of reflection for a world fellowship*, Caux Edition, Caux, Switzerland 1999, 25-32.

Ti problemi kod svih dobronamjernih ljudi "neprestano bude volju za djelatnom suradnjom u izgradnji vlastite zemlje na podlozi humanih vrijednosti koje sačinjavaju njihovu nacionalnu baštinu" (17).⁶ Na temelju Drugog vatikanskog sabora i *Katekizma Katoličke Crkve* iz 1992. god. Papa uči da je Crkva misterij zajedništva s Bogom i s krštenim vjernicima te da je uskrsli Krist trajna nada kršćana u svim zemljama i vremenima. Pohvalivši apel Sinode naslovljen "Nadati se znači zauzimati se" on poziva katolike da "svakog dana socijalni i nacionalni život čine bratskijim i pravednijim" (32). U tom ozračju poziva ih da se oslobađaju tjeskobnog straha za vlastitu budućnost, ostajući vjerni Bogu i njegovoj pravdi (33). Kao vjernici i ljudske osobe mogu ostati u zajedništvu s Bogom i jedni s drugima, jer je za pobjeđivanje straha i sebičnosti "bolje zauzimati se za druge nego ostati zatvoren u sebe samoga" (35). Kršćanska otvorenost za zajedništvo s Bogom i s ljudima osposobljava za dijalog sa sugrađanima drugih uvjerenja: "Taj dijalog pretpostavlja pravu askezu slušanja i govorenja: htjeti i znati razumjeti duboki smisao sugovornikovih riječi i ponašanja, doći do korijena njegova iskustva i do ljudskih perspektiva u koje stavlja samoga sebe, izražavati se tako da nas drugi može zbiljski razumjeti te se u duhu evanđelja tako ponašati da naše svjedočanstvo života čini vjerodostojnima naše riječi... Sa stajališta vjere i ljubavi, pristupanje drugome ne može se omediti na to da mu priopćavamo što smo od Gospodina shvatili, nego se također sastoji i u primanju od njega dobra i istine koju mu je bilo dano otkriti. Tako napredujemo u sve većem poznavanju jedinoga i pravoga Boga i Onoga kojega je On poslao, njegova Sina Isusa Krista (usp. Iv 17,3). Ako su nam naime 'milost i istina dani po Isusu Kristu' (Iv 1,17), Duh Božji koji puše u Crkvi, puše također i u ljudskoj zajednici" (36).

Papa kaže da je vođenje javnih poslova i upravljanje državom "*scientia civilis* koja omogućuje povezivanje ljudi vezama prijateljstva, sa željom da zajedno grade jednu zajednicu sudbine i interesa, kojoj je cilj dobro osoba i služenje istini te da svakom građaninu usađuju ljubav prema domovini" (45). Papa se raduje što su se tijekom rata u Libanonu žene posebno zalagale za očuvanje života i podržavale nadu u mir. Hvali Sinodu što je odlučila dati veći prostor ženama vjernicama u crkvenim strukturama, jer one pokazuju da ljudskoj naravi pripada darivati se iz ljubavi i "zvanje im je da budu graditeljice mira među osobama i generacijama, u obitelji, u kulturnom, socijalnom i političkom životu nacije" (50).

Od svećenika i drugih pastoralnih djelatnika na području gdje uz katolike žive i muslimani Papa traži bratsku otvorenost i međusobno pomaganje kako bi vjernicima pokazivali "put uspjelog zajedničkog življenja, sukladan s vlastitom

6 Ovdje Papa pokazuje da zna kako se svi Libanonci osjećaju stanovnicima jedne zemlje koja je i nacija, iako pripadaju različitim ne samo religijskim nego i etničkim zajednicama. Iz osobnih razgovora s Libanoncima kršćanske i muslimanske vjere na međureligijskim susretima u Švicarskoj (1993.-1999.) i ja sam dobio takav dojam. Ina, međutim, država o kojima vlastiti građani govore da jesu jedna zemlja, ali ne jedna nacija, npr. Malezija, kako sam čuo u srpnju 1999. na jednom međureligijskom susretu od kršćana iz Malezije. Anič-Goldsteinov *Rječnik stranih riječi* (Novi Liber, Zagreb 1999, str. 877) nudi dva sadržaja pojma "nacija": 1) etnička zajednica prožeta težnjom za vlastitom državno-političkom organiziranošću i suverenitetom; 2) svi stanovnici jedne višenacionalne države.

zadaćom Libanona" (62). Od laika traži da kulturu svoje zemlje hrane Riječju Božjom i dubokom osobnom vjerom "kako bi nadahnuli kršćansko razmišljanje o temeljnim problemima s kojima se sučeljuju čovjek i društvo" (66). Od Katoličkog teološkog fakulteta i drugih crkvenih obrazovnih ustanova traži da promiču ekumenski dijalog i dobre odnose s različitim muslimanskim zajednicama (77).

Papa izražava podršku Vijeću Crkava na Bliskom Istoku (*CEMO – Conseil des Eglises au Moyen Orient*) te potiče na usvajanje istog arapskog teksta Očenaša i Vjerovanja. "U duhu sloge i bratstva, valja također spomenuti odnose koje CEMO nastoji učvrstiti s različitim muslimanskim zajednicama radi moguće suradnje u zajedničkom služenju libanonskom društvu" (88). Papa je uvjeren da istinski dijalog među velikim monoteističkim religijama "počiva na međusobnom poštovanju, kako bi zajedno štitili mir i slobodu za sve. Ta zajednička zadaća posebno je hitna za Libanonce koji su pozvani da hrabro opraštaju jedni drugima i mijenjaju svoj mentalitet, kako bi razvijali bratstvo i solidarnost radi izgradnje sve solidarnijeg društva" (89). Podsjećajući na svoj *Apel svim muslimanima u prilog Libanonu* od 7. rujna 1989.⁷ Želi da se vjerske zajednice zauzimaju za dublju solidarnost. One to mogu pokazivati "gestama prijateljstva i međusobnog razumijevanja, uz poštivanje neotuđivog dostojanstva osoba, slobode savjesti i religijske slobode, jer su to sastavni elementi zajedničkog dobra" (89). Nezamislivo bi bilo da "članovi iste zajednice koji žive u istoj zemlji, u ime svojih religija goje nepovjerenje jedni prema drugima, sukobljavaju se ili se isključuju" (90). Tu Papa zahvaljuje "bratskim delegacijama muslimana i Druza⁸ što su prisustvovala Sinodi te aktivno sudjelovale u dijalogu."

Dijalog se treba nastaviti na više razina među koje svakako pripadaju: svagdanji život, posao i život u državnoj zajednici, jer se tu susreću pojedinci i obitelji te uče poštivati jedni druge: "Konkretni doživljaji solidarnosti su bogatstvo za sav narod i važan korak na putu pomirenja u dušama i srcima, bez kojega nije moguć na dug rok nikakav zajednički pothvat. Tako naravna mudrost vodi partnere bogatom ljudskom zajedništvu i međusobnom pomaganju kojim se učvršćuje socijalno

7 *Glas Koncila 1989*, br. 37, str. 4, donio je vijest da Papa želi pohoditi Libanon kako bi "očitovao svoju bliskost libaonskim civilima svih vjeroispovijesti koji trpe zbog rata". U br. 39, str. 5, prikazuje kako je Papa 7. rujna 1989. primio sudionike "Rimskih dana" (seminara za kršćane koji žive među muslimanima) te ih potaknuo da "nauče bolje poznavati vjeru svoje braće muslimana, čime se utemeljuje i kršćansko poštivanje islama". - Ovaj hrvatski katolički tjednik nije, međutim, obavijestio o Papinu *Apelu svim muslimanima u prilog Libanonu* od 7. rujna 1989. Našao sam cjelovit tekst u *Insegnamenti di Giovanni Paolo II - XII,2 (1989)*, Libreria editrice vaticana 1991, 472-474. Papa između ostaloga kaže: "Žrtve su Libanonci, kršćani i muslimani, a u zemlji Libanona iz dana u dan gomilaju se ruševine. Kako bismo mogli mi vjernici, djeca Boga mislostrdnoga, našega Stvoritelja, našega Vođe, ostati indiferentni prema cijelom jednom narodu koji umire pred našim očima?" (br. 2). Podsjećajući da je islam religija pravde i mira, on poziva: "Dignite svoj glas i, još više, poduzmite akcije zajedno sa svima onima koji za Libanon traže pravo na život, na život u slobodi, miru i dostojanstvu! Radi se o dužnosti ljudske solidarnosti koju svakome od vas nameće vaša ljudska savjest i vaša pripadnost velikoj obitelji vjernika" (br. 5). Nudi suradnju kršćana u toj solidarnosti jer je "kršćansko-muslimanski dijalog u mnogim zemljama omogućio bolje međusobno poznavanje a ponekad i zajedničke pothvate" (br. 9).

8 Druzi su zapravo narod i vjera potekla iz islama - Usp. "Druzi", N. Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo 1990, 132-133.

tkivo" (91). Budući da je Libanon sastavni dio arapskog svijeta, Papa potiče kršćane te zemlje da se aktivno uključe u arapsku kulturu, kako bi "udruženi s kršćanima drugih arapskih zemalja vodili autentični i duboki dijalog s vjernicima islama. Kršćani i muslimani Bliskog Istoka, živeći zajedno u istoj regiji te proživjevši tijekom svoje povijesti trenutke slave i tjeskobe, pozvani su da zajedno grade budućnost suživota i suradnje imajući na umu humani i moralni razvoj svojih naroda. Povrh toga, dijalog i suradnja kršćana i muslimana u Libanonu mogu pridonositi da se slični pothvati ostvaruju i u drugim zemljama" (93).

Političare različitih vjera poziva Ivan Pavao II. da osobne ili skupne interese podlože zajedničkim te da u državi kao zajedničkoj kući stvaraju politički i socijalni sistem koji će biti pravedan, poštivati dostojanstvo osoba i voditi računa o svim sastojnicama društva (94). Mlade poziva da uvide kako promjena društvenih struktura nužno traži promjenu srca koja će svima omogućavati dionništvo na zajedničkom životu, uz uvažavanje socijalne pravde. Svi trebaju "promicati vrijednost pravde među osobama i generacijama, jer zloća rađa nasiljem, nepovjerenjem i sebičnošću" (96). Na pragu trećeg tisućljeća kršćani bi zajedno s drugim sugrađanima trebali poraditi na stvaranju države prava, istinske slobode za sve i mira: "Mir pretpostavlja kod svih čvrstu volju da poštuju braću, da prema njima poduzimaju korake zbližavanja, a postiže se prvenstveno očuvanjem dobra ljudskih osoba i zajednica koje sačinjavaju istu domovinu, u ozračju onoga što bismo mogli nazvati poretkom mira (*économie de la paix*). U tom zauzimanju obitelj i škola imaju prvorazrednu ulogu. To su ustanove gdje osobe povlašteno doživljavaju zajedništvo na istom području. Oni koji rade na odgajanju novih generacija u uvjerenju da nam je svaki čovjek brat, izgrađuju građevinu mira od samih temelja... Neka kraj rata oružjem bude i kraj rata među različitim partikularizmima, kraj sukoba osobnih interesa koji su ponekad najstrašniji, jer mogu voditi u rat svih protiv svih" (98). U tom ozračju, pomirenje između pojedinaca i skupina preduvjet je za povratak izbjeglica (99). Radujući se pozitivnim znakovima u Libanonu, Papa poziva sve Libanonce da nastave s "konkretnim gestama solidarnosti i udionštva na svim područjima socijalnog života, prihvaćajući tako nužnu međuovisnost građana iste zemlje, načelo sveopće namjene dobara svoje zemlje i svjesno opredjeljenje za one koji su u oskudici" (102).

Od katoličkih institucija Papa očekuje da djeluju u skladu sa svojom crkvenom misijom, "u duhu dijaloga sa svim sastojnicama društva, ali ne gubeći iz vida specifičnost katoličkog učenja" (106). Izražava radost što "mnogi kršćani rade u državnoj službi zajedno s braćom iz drugih religijskih konfesija i sa svim ljudima dobre volje, kako bi nesebično i požrtvovno sudjelovali u izgradnji pravednog i mirnog društva" (113). U radu za bolju zajedničku budućnost, Crkva obavlja misiju pomirenja ljudi s Bogom i međusobno, koju joj je povjerio Gospodin: "Nastoji tumačiti žed za dostojanstvom i pravdom kod svojih suvremenika te voditi ljude na putu mira; priznaje i pozdravlja dostignuća međunarodne zajednice i brojnih akcija koje su na tom području poduzimane posljednjih godina" (114). Ovaj Papa vjeruje da miran suživot različitih u Libanonu može pozitivno utjecati na druge: "Ljudi različiti po kulturi i religiji pozvani su danas kao i u prošlosti živjeti zajedno, na istom tlu, da bi izgrađivali

naciju dijaloga i suživota te pridonosili zajedničkom dobru. Kršćanska i muslimanska zajednica danas nastoje oživjeti svoje tradicije. To usmjerenje je pozitivno i može ponovno otkriti zajedničko i komplementarno bogatstvo koje će učvrstiti suživot na nacionalnoj razini" (119). Kulture i religijske zajednice trebaju paziti da partikularizmi ne budu na štetu sveukupne zajednice te nadahnjivati pouzdan i trajan dijalog (120). S radošću ističe kako je osobno čuo za vrijeme sinode izjave muslimanskih delegata da "Libanon bez kršćana ne bio Libanon. Libanon treba sve svoje sinove i kćeri i sve sastojnice svojega stanovništva da bi bio ono što jest. Svatko ima svoje mjesto u zemlji te u njoj treba nalaziti radost življenja i uočavati izazove za svoju budućnost. Nijedna duhovna zajednica ne može živjeti ako nije priznata, ako se ne nalazi u nepovoljnim uvjetima i ako nema mogućnosti sudjelovanja u životu nacije" (121). Zato Papa na kraju poziva katolike da ostanu privrženi svojoj zemlji, da ne sele iz zemlje svojih djedova i da se u nju potpuno integriraju. Međutim, sve to traži da "ta zemlja ponovno dobije potpunu nezavisnost, puni suverenitet i pravu slobodu" (121).

U ovom dokumentu Ivan Pavao II. primijenio je na iskustvo kršćana i muslimana Libanona novije katoličko učenje o međureligijskom dijalogu i suradnji, vjerujući da različiti mogu zajedno živjeti i djelovati, ako im je stalo do istinske pravde, slobode i dobra svih.

Svjedočanstva sudionika na tri međureligijska seminara 1999.

A) U Rimu su od 14. do 20. srpnja 1999. održani Rimski dani (*Journées Romaines*) koje priređuju Bijeli Oci za kršćane iz zemalja s većinskim muslimanskim stanovništvom. Podsjećam da je Družbu bijelih otaca ili Afričkih misionara osnovao kardinal Charles Lavigerie (1825.-1882.) god. 1869. u Alžiru. Oni su 1926. god. osnovali u Tunisu Institut za proučavanje arapskog i islamistike koji je 1964. god. prenešen u Rim te ima pravo podjeljivati akademske naslove magisterija i doktorata.⁹ "Rimske dane" priređuju od 1956. god. Iz početka su to bili studijski susreti katoličkih islamologa a od 1967. god. to su molitveno-studijski seminari za svećenike, redovnike, redovnice i laike koji žive među muslimanima, a otvoreni su i za kršćane drugih konfesija.

Tema ovogodišnjeg susreta bila je "Siromaštvo u duhu i rad na socijalnoj pravdi zajedno s drugima". Sudjelovalo je stotinjak osoba iz tridesetak država Afrike, Azije, Amerike i Europe. Među ponuđenim knjigama i časopisima organizatori su nas posebno upozorili na pastoralnu poslanicu francuskih biskupa "Katolici i muslimani - put susreta i dijaloga" iz 1998. god. s popratnim komentarom i uputama

9 Usp. *Annuario pontificio per l'anno 1999*, 1921 i 1756. Institut izdaje tri časopisa: *Islamochristiana*, *Etudes Arabes*, *Encounter* te niz knjiga, uglavnom djela vlastitih profesora, s područja islamistike. Na molbe biskupskih konferencija uveli su jednogodišnji studij za dijecezanske moderatore koji se zauzimaju za dobre odnose katolika s muslimanima na vlastitom području. Tako za ak. god. 1999./2000. nude program koji se sastoji od praćenja odabranih predavanja, ali i osobnog istraživanja polaznika. - Usp. Pontificio Istituto di Studi Arabi e d'Islamistica (PISAI), *Islam and Christian Reflection. One Year Pastoral Course. Academic Year 1999/2000*.

za pastoralni rad koje je priredilo Tajništvo za odnos s islamom pr Biskupskoj konferenciji Francuske. Samo pastoralno pismo obuhvaća 7 stranica formata A 4. U uvodu upozorava na milijunsku prisutnost novih građana Francuske koji su doseljenici ili potomci doseljenika i žele uživati sva građanska prava uz čuvanje svoga religijskog identiteta. Glavni dio obuhvaća tri poglavlja: I) Susret vjernika; II) Od susreta prema dijalogu; III) Putovi koje treba otvarati. Tu biskupi traže od katoličkih vjernika da prihvaćaju novi stav Crkve prema muslimanima i pripadnicima ostalih nekršćanskih religija, da izbjegavaju površne predrasude i generalizacije u odnosu na muslimane kod kuće i u svijetu, da nebirano susjedstvo pretvaraju u susrete vjernika dviju tradicija te da poštuju muslimane koji u svojoj vjeri nalaze duhovnu snagu za odgovorno življenje. U popratnoj građi među dvadeset tema govori se o upoznavanju muslimana koji žive na dotičnom području ili dijelu grada, o potrebi muslimana da imaju svoje kulturne zgrade, o upoznavanju islama među katoličkim vjernicima i na teološkim učilištima, o biskupijskim delegatima za odnose s muslimanima, o mješovitim brakovima, o skupinama za dijalog i humanu suradnju. Iza svake od ovih tema navedeni su službeni katolički dokumenti ili knjige za daljnje proučavanje.¹⁰

Za sudionike iz Europe najzanimljivije je bilo predavanje gospođe Bénédicte du Chaffaut kao katoličke sociologinje iz Francuske: "Zauzimanje za socijalnu pravdu kod mladih muslimana u Francuskoj".¹¹ Iznijela je pregled najnovijeg sociološkog istraživanja o mladim muslimanima Francuske koji jesu djeca doseljenika, ali su se u Francuskoj rodili i žele u njoj ostati čuvajući svoje muslimanske korijene. Oni u svojoj vjeri nalaze nadahnuće da se odgovorno vladaju te svojim vršnjacima pomažu da se izvuku iz socijalnih i moralnih poroka. Jedan od njih izjavio je: "Ako niste religiozan, ne možete druge ljubiti. Religiozni se najviše zauzimaju za one koji su najniže pali, jer je Božji čovjek lijek za društvo."¹² Pri tome nastoje svoj rast u vlastitoj vjeri povezivati sa socijalnim djelovanjem među vršnjacima. Spomenula je Tarika Ramadana, profesora filozofije i islamske civilizacije u Ženevi, koji mladima muslimanima Europe čini njihovu vjeru zanimljivom i dostupnom, a u raspravi se postavilo pitanje, modernizira li on islam ili islamizira Europu. Kako ona pripada među kršćane koji ne boluju od islamofobije, u ovim muslimanskim mladićima i djevojkama vidi nastojanje da se pomoću svoje vjere integriraju u laičko društvo Zapada. Iz njihova primjera čita novo pitanje kršćanima, što im znači vlastita vjera u rješavanju socijalnih pitanja demokratskih i pluralističkih država?

Sudjelovao sam u jednom radnom zasjedanju skupine "Školska izobrazba - mjesto međureligijskog dijaloga". Većina sudionika bile su laikinje ili redovnice koje

10 Usp. *Documents Épiscopat: Catholiques et Musulmans. Fiches pastorales, Nos 6-7 Avril 1999*, Élaboration: Secrétariat pour les Relations avec l'Islam, Paris 1999, Édité par le Secrétariat général de l'Épiscopat Paris. - Stanko Tenšek, "Međureligijski dijalog u Francuskoj - Islam u dvadeset lekcija", *Glas Koncila 1999.*, br. 36 (od 5. rujna), str. 10, donosi opširan pregled tog dokumenta i popratnih "listića". Među skupinama dijaloga spominje i "Udruhu kršćansko-muslimanskih bračnih parova" koji se već dvadesetak godina sastaju u Parizu za duhovskog vikenda.

11 B. du Chaffaut, *Engagement pour la justice sociale de jeunes musulmans en France* (predavanje podijeljeno sudionicima). Autorica nas je upozorila na važnost izraza "de jeunes musulmans" ne "des", jer se radi o nekima koji se slobodno i samoinicijativno za to zauzimaju, ne o svima.

12 B. du Chaffaut, *art. cit.*, 5.

djeluju u školama i na univerzitetima muslimanskih zemalja te su govorile o svom radnom iskustvu. Iako njihove učenice i studentice ostaju muslimanke, svijest da ih odgajaju za odgovorne osobe kod ovih katoličkih učiteljica i profesorica izvor je duhovnog i vjerničkog zadovoljstva. Đaci često u školi iznose i kućne probleme i to učitelje dovodi u kontakt s roditeljima. U Egiptu ima oko 120 katoličkih škola koje imaju svoga koordinatora za kontakte s ministarstvom prosvjete. Zbog visoke kvalitete u nastavi i dobrog primjera osoblja među polaznicima tih škola, muslimanski roditelji rado šalju svoju djecu u takve škole.

Uz plenarna predavanja i rad po skupinama, za "Rimske dane" svojstveno je i iznošenje radnog iskustva ili informiranje o djelovanju pojedinih ustanova u zemljama s većinskim ili znatnim muslimanskim stanovništvom. Meni je posebno ostalo u sjećanju svjedočenje indijske redovnice s. Fatime Prakasam, koja nas je podsjetila da je Indija zemlja s oko 900 milijuna stanovnika a od toga oko 25 milijuna kršćana različitih konfesija. Iako je Indija demokratska država s najbrojnijim stanovništvom, uz jedinstvo u razlikama u njoj ima i napetosti zato što neki od 82% hindusa muslimane (= 12%), kršćane (= 2,3%) i druge smatraju opasnošću za budućnost zemlje. To je motiviralo katolike zauzete za dijalog s muslimanima da 1979. god. osnuju "Udruženje za proučavanje islama" (ISA) koje je registrirano kod državne vlasti i odobreno od Biskupske konferencije. U zajednici s drugim nevladinim organizacijama, pomažu ljudima da postanu svjesni svojih prava i da u okviru postojećih zakona i institucija traže potrebnu zaštitu. Kako sada većinsku partiju u saveznom parlamentu čine nacionalistički usmjereni hindusi, muslimani i kršćani bivaju često žrtve nasilničkih ispada, jer ih hinduistički fundamentalisti smatraju nacionalnom opasnošću. Preko ovog udruženja kršćani i muslimani razvijaju dobre odnose sa sugrađanima hindusima koji ih onda štite prilikom nemira. Često i pred policijom koja glumi da ne vidi nasilničke ispade. Ovo udruženje predlaže bogoslovnim sjemeništima i redovničkim odgojnim ustanovama građu za proučavanje islama te objavljuje svoj časopis i niz knjiga. Majka sestre Fatime dobila jednom prijeteće pismo s opomenom, neka svojoj kćeri redovnici zabrani baviti se takvom aktivnošću, ako je želi sačuvati živu. Odrasla kći nije poslušala svoju majku, jer to osjeća kao svoj poziv. Majka je u međuvremenu umrla, a kći nastavlja svoj apostolat uz svijest da bi mogla postati žrtva nasilja, dok se kao rođena Indijka nenasilnim sredstvima bori za pravdu prema manjinama u svojoj državi. Zaključila je: "Pojednim članovima Udruženja prijetila je Šiv Sena, tzv. Armija hinduističkih fundamentalista zato što se družimo s muslimanima. Muslimani i kršćani kao dvije progonjene manjine ostaju zajedno te podižu svoj glas zajedno s dobronamjernih hindusima, tražeći pravdu. To je jedinstveno iskustvo Indije, u kršćansko-muslimanskom dijalogu. Zahvalni smo za ovo iskustvo i nastavljamo živjeti svoj dijalog, pouzdavajući se u Boga."¹³

Tunižanka Edecia Errais, koja kao kršćanka živi u sretnom braku s muslimanom te doživljava istinsku ljubav i poštovanje ne samo od muža nego i od njegove rodbine, govorila nam je o svome iskustvu. Žalila se na svećenike što o njoj i sličnima ne vode nikakvu pastoralnu brigu te preporučila pastoral pohađanja i

13 Sr. Fatima Prakasam, ICM, *Brief Communication - from India* (rukopis), str. 6.

primanja takvih obitelji. Za nju "dijalog kršćana i muslimana nije utopija i on ide lakše, ako srce pomaže". Znam da ju je glavni organizator otac Etienne Renaud, koji je poznaje od vremena svoga svećeničkog služenja u Tunisu, posebno molio da ponizno i hrabro iznese svoje iskustvo.

B) U španjolskom gradu Santiago de Compostela održan je od 23. do 28. kolovoza 1999. studijsko-hodočasnički susret europskih sveučilištaraca i njihovih duhovnika na temu: "Monoteističke religije na putu prema Bogu - vjera, kultura i dijalog u novom tisućljeću". Kad blagdan sv. Jakova apostola - 25. srpnja - padne nedjeljom, sva Španjolska slavi jubilaru godinu. Na ovom susretu kao jednom od programa jubilarne godine sudjelovalo je petnaestak svećenika koji na univerzitetima predaju kršćanstvo ili duhovno poslužuju studente te pedesetak studenata iz desetak zemalja.

U okviru teme koju ovdje obrađujem najzanimljivijim držim predavanje i ponašanje profesorice Raouda Guemara, koja je doktorirala u Europi te predaje srednjovjekovnu povijest na Sveučilištu u Tunisu. Svih pet dana strpljivo je s nama dolazila na sve točke programa, uključivši i katoličku liturgiju. Družila se s katoličkim predavačima i studentima i učtivo obrazlagala u diskusiji razloge neslaganja s ponekim predavačem ili diskutantom. Obradila je temu: "Dhimmi u islamu - stvarnost kohabitacije ili diskriminacije?" "Dhimmi" ili "zimija" je inovjerac (osobito kršćanin i Židov) u muslimanskoj državi sa šerijatskim pravnim sistemom, koji je zakonski zaštićen, ali kao drugorazredni građanin.¹⁴ Poslužila se djelima André Fattala (kršćanin iz Libanona), Claudea Cahena (fancuski agnostik židovskog porijekla) i Bernarda Lewisa (Amerikanac židovske vjere) koji čitaju arapske izvore i literaturu. Istkanula je kako su kuranski i šerijatski propisi o sljedbenicima manjinskih religija u islamskoj državi dijelom preuzimani od Rima i Bizanta a nastajali su u vremenu kad ni druge države nisu priznavale individualnu slobodu niti slobodu savjesti. Problem je u selektivnoj i često proizvoljnoj uporabi svetih tekstova, jer ekstremisti među muslimanima i kršćanima u odabranim tekstovima nalaze opravdanje za svoje mišljenje i nasilničko djelovanje. Žaleći što tisućljeće završava groznim primjerima etničkog čišćenja, završila je navođenjem iz knjige tuniskog povjesničara Mohameda Talbia koji poziva na promjenu hostilnog mentaliteta, kako bismo mijenjali nasilničko ponašanje jednih prema drugima: "Kao povjesničar govorim da se nitko ne treba crvenjeti zbog svoje povijesti, jer ako hoćemo da se netko crveni zbog svoje povijesti, nabijamo mu kompleks, okrivljujemo ga, odbacujemo ga. Tada nema mogućnosti odnosa s drugim. Međutim, ako se nitko ne treba crveniti zbog svoje povijesti, ne treba svoju povijest smatrati ni uzorom, idealnom te bacati krivnju na drugoga, isključivo na drugoga, jer odmah nastaje raskid. Svoju povijest trebamo prihvaćati, ali s njezinim licem i naličjem."¹⁵ U diskusiji se više puta suprotstavila mons. Kamal Hanna Bathishu, pomoćnom biskupu Jeruzalema, koji je u izvješću o svom iskustvu susreta kršćana, Židova i muslimana više puta ponavljao da službeni dijalog mogu voditi samo stručnjaci i od vjerskih poglavara ovlaštene osobe. Ona je to razumjela kao da obični vjernici uopće ne smiju razgovarati

14 Usp. natuknicu "Zimija" u N. Smailagić, *Leksikon islama*, 681.

15 Raouda Guemara, *Les Dhimmis dans l'Islam - Une réalité de cohabitation ou de discrimination?* (predavanje), str. 14.

o svojoj vjeri i životnim problemima te isticala kako njezin otac godinama prijateljuje s bijelim ocima - a ona s drugim kršćanima - i smatra da je to dijalog života.

Posebno je dirljivo bilo izlaganje alžirskog nadbiskupa msgr. Henri Teissiera, naslovljeno "Sakrament susreta". On se naslonio na svoje okrutno iskustvo u muslimanskom društvu Alžira. Upozorio je da postoji već četrdesetak djela koja govore o osam godina nasilja nad katolicima i muslimanima u Alžiru gdje je uz oko 100.000 pobijenih muslimana ubijen i jedan biskup te 18 svećenika, redovnika i redovnica.¹⁶ Spomenuo je, mimo napisanog teksta, primjer muslimana koji čuvaju katolički samostan, nakon što su teroristi pobili redovnike, i koji su molili provincijala tih pobijenih neka pošalje nove patre među njih. Poglavar im je uzvatio da ih ne želi izlagati opasnosti, a oni su mu rekli: "Mi smo i bez prisutnosti katoličkih svećenika u opasnosti od naših ekstremista. Međutim, ako svećenici dođu, bit ćemo u opasnosti s nadom, a ovako smo u opasnosti bez nade!" Službeni dijalog kršćanskih i muslimanskih teologa u Alžiru sada je blokiran, jer bi bili u životnoj opasnosti oni muslimani koji bi se javno izjašnjavali za dijalog. Ostaje, međutim, dijalog života i zajedničkog zalaganja za ljude u nevolji. U odsjeku predavanja naslovljenom "Šanse za osobne susrete" istaknuo je suradnju medicinskog osoblja te ispričao zgodu o muslimanskoj majci kojoj su teroristi ubili dva sina a njezini prijatelji otkrili tko su i gdje su ubojice pa pitali majku, hoće li da ih kazne jednakom kaznom. Ona je odgovorila: "Nemojte; ne želim da još jedna majka plače nad izgubljenim sinovima!" Kad govori o "sakramentu susreta" misli na susretanje osoba s njihovom duhovnošću i iskustvom, uz poštivanje savjesti jedni drugih: "Da bismo jedni drugima mogli davati sami sebe, 'sakrament susreta' treba 'osobe koje su sakrament', tj. osobe koje su jedne drugima znakovi i služitelji dara što ga Bog daje svakome i jednome po drugome... Alžirska kriza dala nam je priliku za veoma duboke susrete s našim partnerima muslimanima koji su bili pokošeni težinom pitanja što im ih postavlja razvoj događaja."¹⁷

C) U švicarskom mjestu Caux, nad Ženevskim jezerom, održan je od 8. do 15. kolovoza međureligijski seminar o pomirenju s naglaskom na osobnom prelaženju iz nepovjerenja u suradnju te zauzimanju za pravedno i stabilno društvo. Organizator je bila fundacija "Moralno oboružanje" koja za osobnu duhovnost i zdravo društvo preporuča četiri vrednote što izvire iz evanđelja, ali se nalaze i u drugim religijama: apsolutno poštenje, apsolutna nesebičnost, apsolutna čistoća i apsolutna ljubav. Iz tih susreta iznosim svjedočanstvo dvaju bračnih parova.¹⁸

Prvi su Wilhelm i Melanie Verwoerd, bijelci članovi parlamenta Južnoafričke Republike koji su se još prije prelaska na demokraciju pridružili partiji Nelsona Mendele "Afrički nacionalni kongres" s uvjerenjem da vladavina bjelačke manjine

16 Usp. njegovu knjigu *Lettres d'Algérie*, Bayard Éditions, Paris 1998. koja uglavnom sadrži njegove homilije prenošene preko radio Alžira.

17 Msgr. Henry Teissier, *Les religions monothéistes en chemin vers Dieu - Le sacrement de la rencontre* (predavanje), str. 6-7.

18 Osnivač mirotnog pokreta "Moralno oboružanje" je američki socijalni radnik Frank Buchman (1878-1961) sa svojim suradnicima u Europi. Sam osnivač je bio duboko religiozni protestant, ali je od početka u svom pokretu imao i katolika te muslimana, budista, hindusa i drugih. Više o pokretu usp. M. Zovkić, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998., 189-192.

nad crnačkom većinom treba biti zamijenjena pravednijim sistemom. Wilhelm je unuk bijelog političara Henrika Verwoerda koji je bio arhitekt apartheida te učio unuka da su crnci prijetnja njima bijelcima. Već u srednjoj školi počeo je uviđati da je politika nešto prljavo te poželio biti pastor Nizozemske reformirane Crkve (čiji su predstavnici svojom teologijom podupirali apartheid). Za vrijeme studentskog boravka u Nizozemskoj postalo mu je jasno kako se nepravdna bjelačka politika tiče i njega te je počelo moliti: "Gospodine, došao si da nas naučiš kako ćemo ljude obraćati u kršćane; sada nas nauči kako ćemo kršćane obraćati u ljude."¹⁹ Ta duhovna spoznaja i potreba ponukala ga je da se zajedno sa svojom mladom ženom priključi partiji crnačkog vođe za istinski demokratsku Južnu Afriku. Bio je neko vrijeme savjetnik u Komisiji za istinu i pomirenje, a sada je uz članstvo u parlamentu asistent za praktičnu etiku na univerzitetu Stellenbosch u svojoj zemlji. S vremenom je prihvatio da ga ljudi, zbog zauzete socijalne i političke aktivnosti njegove žene, nazivaju "Melanijin muž". On i Melanija govorili su nam o iskustvu nepravdi, nasilja i pomirenja u svojoj zemlji. Melanija je, između ostaloga, rekla: "Pomirenje nije jeftino ni lagano. To je dug i mučan put, koji se sastoji od životnog zalaganja za budućnost zemlje. Prvi korak mora biti pogledati prošlosti u lice te otpočeti sa slušanjem jedni drugih."²⁰ Ona nam je također rekla da joj njezina kći ponekad prigovara što predugo izbiva iz kuće zbog svojih političkih i socijalnih programa. Wilhelm je, doživjevši kao odrasli protestant istinsko obraćenje, s vremenom prihvatio sebe kao bijelca i pripadnika zajednice onih koji su počinili ogromne nepravde crnačkim sugrađanima; naučio je "gledati svoga djeda očima i suzama drugih Južnoafrikanaca koji su trpjeli u vrijeme apartheida". Njemu i njegovoj ženi neki članovi obitelji predbacuju da su izdali svoju baštinu postavši aktivni članovi procrnačke partije, ali oni smatraju da je to njihova kršćanska i ljudska dužnost. Wilhelmu nije ispod časti što mora često zabavljati njihovih dvoje djece dok je Melanija u parlamentu i na socijalnih susretima.

Drugi par su Yehezkel i Dalia Landau iz Izraela. Dalijini roditelji doselili su u Izrael iz Bugarske i državne vlasti smjestile su ih u gradiću Ramle u arapsku kuću, a o vlasnicima im je rečeno da su zajedno s drugim Palestincima muslimanima pobjegli 1948. god. pred dolaskom izraelske vojske i vlasti. Dok je Dalia bila studentica i nakon što su Izraelci 1967. god. okupirali arapsko područje zvano Zapadna obala, jednog dana došao je uredno obučen Palestinac Bashir Al-Khayri te zamolio da uđe u kuću. Rekao je da je tu kuću sagradio njegov otac i da je njegovu obitelj iz nje otjerala židovska vlast kad je dječaku bilo šest godina. Kasnije je i njegov oslijepljeni otac mogao pohoditi svoju bivšu kuću te zatražio da opipa stablo limuna u vrtu koje je on zasadio.²¹ Tada je Dalia prvi put uvidjela da im njihova vlast nije govorila o nepravdama koje Židovi čine Palestincima. S Bashrom se žestoko razišla u pitanju nasilja motiviranog rodoljubljem. Dok je on 15 godina izdržavao kaznu zatvora prekinula je s njim kontakte. Kasnije se sa stvarnim vlasnikom dogovorila da kuća

19 Wilhelm Verwoerd, *My Winds of Change*, Ravan Press, Randburg, 2125 South Africa 1997, str. 15.

20 Citat preuzimam iz priopćenja za tisak u Cauxu od 10. kolovoza 1999. koje su potpisali Andrew Stallybrass i Christoph Spreng. Znam da novinari te ustanove uvijek podastru svoje prikaze onima koji su nastupali da ih pregledaju.

21 Usp. *Open House: A Center of Healing and Hope* (Reprint iz *Holy Land Magazine*, Spring 1995).

bude pretvorena u Centar za mirotvorni odgoj mladih Židova i Palestinaca, što je učinjeno 1991. god. Za to je dobila punu podršku svoga muža, koji je sin austrijskih Židova, rođen i školovan u Sjedinjenim Američkim Državama, ali je odlučio odseliti u Izrael kako bi pridonosio izgradnji demokratske židovske države koja poštuje prava svojih muslimanskih građana.²² Na ovaj seminar u Caux bili su pozvani njih dvoje ali i Palestinac Michail Fanous (anglikanski kršćanin) koji je upravitelj "njihova" Centra u Ramli za susretanje mladih Židova i Arapa. Prikazali su dokumentarac o djelovanju toga centra za posebno zainteresiranu skupinu a u plenarnom zasjedanju Yehezkel je govorio o teškoćama na koje nailazi kod svojih sunarodnjaka Židova i vlasti zato što se zalaže za pomirenje s Arapima i nenasilno rješavanje napetosti. Zamolio je Palestince prisutne u dvorani i druge muslimane za oprostjenje zbog nepravde koju su im nanijeli čuvari i branitelji države Izrael. Pri kritiziranju nasilja i nepravdi iz redova vlastitog naroda on i Dalia ostaju doboko religiozni Židovi koji istinski vole svoju zemlju i narod, ali ne vide sreću vlastitog naroda u nasilnom podjmarljivanju drugih i drugačijih.

Možemo li mi ovdje dalje od pojedinačnog pozitivnog iskustva?

Katolici i muslimani Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine kao dviju europskih država, koji su imali priliku izvjesno vrijeme živjeti ili raditi s ljudima druge vjere, mogu nabrojiti desetke divnih muškaraca i žena druge vjere s kojima su imali pozitivno iskustvo.²³ U sarajevskom dnevniku *Oslobodenje* izlazio je u ožujku i travnju ove godine niz svjedočanstava ljudi iz BiH koji su tijekom najgorih divljanja u ratu od 1991. do 1995. god. doživjeli ljudsku zaštitu i pomoć nekoga tko pripada narodu progonitelja: Bošnjaci-muslimani iskreno su kazivali nonvinarki kako su im pomogli pojedini Srbi ili Hrvati, a Srbi i Hrvati su govorili kako su im pomagali Bošnjaci. Sada je to objavljeno u obliku knjige. Autorica je liječnica koja u predgovoru kaže: "Te prve iskre nade da u najvećem zlu postoji ljudsko dobro, neovisno o Bogu kojemu se netko moli, razbuktale su u meni potrebu da, za kratko odložim stetoskop, i uzmem kazetofon da bih zabilježila autentične priče pripadnika sve tri konfesije."²⁴ Neki od tih junaka dobrote - koja je za nas vjernike kršćanstva i islama Božji dar i zadatak - pristali su da autorica objavi njihova imena i mjesta življenja, a neki su se bojali diskriminacije kod ekstremista među vlastitim sunarodnjacima pa im je autorica dala izmišljena imena. Na kraju autorica objavljuje pismenu podršku banjalučkih vjerskih poglavara: biskupa Komarice, muftije Halilovića i episkopa Jefrema. Tko nije pročitao tu knjigu, a želi

22 Usp. David Burrell and Yehezkel Landau, *Voices from Jerusalem - Jews and Christians reflect on the Holy Land*, Paulist Press, New York 1992. U studenom 1998. držao je na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji predavanje o sadašnjem stanju odnosa između židovstva i katolicizma koje je objavljeno u *Vrhbosnensia* 1999, 57-64. *Vrhbosnensia* 1998, 329-332, donosi intervju s njime u kojem uspoređuje prilike Jeruzalema i Sarajeva te zagovara ozbiljno zauzimanje religija za mirno rješavanje postojećih napetosti u ovim multietničkim i multireligijskim gradovima.

23 Prikazao sam neka od svojih iskustava u knjizi *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u BiH*, 206-218.

24 Svetlana Broz, *Dobri ljudi u vremenu zla. Sudionici i svjedoci*, Media Centar, Banja Luka 1999, 8.

kao vjernik graditi mostove povjerenja na području gdje žive katolički Hrvati, pravoslavni Srbi i muslimanski Bošnjaci, neka je pročitata.

Dobronamjerni stranci predbacuju svećenicima, imamima, teolozima i vjerskim poglavarima da su u ratu od 1991. do 1995. prvenstveno podržavali svoj nacionalni interes a premalo bili proročki kritični prema konkretnom nasilju članova iz vlastitog naroda. Unatoč tome mi znamo da su se naši vjerski poglavari sastajali i molili za mir ističući kako su zločini u ime religije zločini protiv religije.²⁵ Ovdje u Hrvatskoj osnovan je 1992. god. hrvatski ogranak WCRP u koji su uključeni katolici kao većinska vjera i tako se ponašaju da hoće sudjelovati i pripadnici manjinskih vjerskih zajednica. Odmah je pokrenut i časopis ogranka *Mirotvorni izazov* u kojem surađuju ljudi dijaloga iz svih ovih zajednica. Kod nas u Sarajevu osnovano je, po završetku rata, Međureligijsko vijeće BiH koje vode četiri poglavara tradicionalnih zajednica: muslimanske, pravoslavne, katoličke i židovske. U obje naše zemlje drže se međureligijski seminari o pomirenju, ljudskim pravima, čuvanju okoliša, humanoj suradnji.

Političke napetosti u RH te BiH odražavaju se na odnose katolika i muslimana u našim zemljama. Mnogo gorčine došlo je zbog potiskivanja Bošnjaka, odnosno Muslimana, iz popisa manjina u Ustavu RH kakav je usvojen 12. prosinca 1997. Podsjetimo se da su u Ustavu iz 1990. uz Srbe već na drugom mjestu bili spomenuti Muslimani (veliko M!). Kako su na kongresu bošnjačkih intelektualaca 29. rujna 1993. Muslimani BiH odabrali za sebe nacionalni naziv Bošnjaci (odbacivši "Muslimani" koji su im bile dale komunističke vlasti), hrvatski parlamentarci i političari opravdavaju su ovu promjenu u Ustavu RH time što Bošnjaka nije ni bilo u Ustavu iz 1990. U vrijeme usvajanja doradenog Ustava u RH mi Hrvati katolici u BiH progutali smo puno gorkih pilula od naših sugrađana muslimana. Muslimani Hrvatske žale se što demokratski izbarana vlast ne pripušta imame za duhovnike muslimana u hrvatskoj vojsci te s gorčinom predbacuju da katoličkih vojnih kapelana ima 19.²⁶ Muslimani RH žale se i na teškoće oko dobivanja dozvole za podizanje džamija na mjestima koja oni odaberu i u građevinskom obliku koji oni smatraju potrebnim.²⁷

Spomenimo neke od povoda za napetosti u BiH. Tko od Mostara putuje prema Metkoviću, ne može previdjeti velik križ na ulazu u Počitelj. Sam reisu-l-

25 Usp. A. Škvorčević, "Mirotvorna i ekumenska nastojanja crkvenih poglavara tijekom domovinskog rata", I. Živković-A. Beljo (uredili), *Ranjena Crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb 1996, 33-47. M. Zovkić, "Susreti vjerskih poglavara BiH 1991. do 1995. godine", *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u BiH*, 127-167.

26 Radio postaja "Glas Amerike" na hrvatskom u emisiji 11. rujna 1999. u 6.30 izvijestila je o rezultatima istraživanja State Departmenta o slobodi religije u RH. Spomenut je taj podatak i s osudom je naglašeno da katolici RH kao pripadnici većinske religije imaju privilegiran položaj u državi. Za probleme muslimana u RH oslanjam se na članak Neven Duvnjak, "Muslim Community in the Republic of Croatia", *Religion in Eastern Europe XIX (1999)*, Number 3, June 1999, 1-17.

27 Neven Duvnjak, *art. cit.*, 8-9 navodi problem minareta za džamiju u Rijeci, zatim priznanja Medrese u Zagrebu kao srednje vjerske škole te otvaranje medžlisa u Sisku. - *Jutarnji list 1999.*, br.505, od 11. rujna 1999., str. 6, donio je izjavu gradonačelnika Labina Marina Brkarića koji poriče tvrdnju Šemse Tankovića, predsjednika SDA Hrvatske, da Bošnjaci u Labinu ne uživaju punu vjersku slobodu. Sporna je lokacija džamije na mjestu koje su muslimani odabrali.

ulema dr. Mustafa Cerić više je puta molio sarajevskog nadbiskupa neka poradi na otklanjanju tog križa za koji je mostarski biskup napisao da "križ ne može biti izraz iracionalna 'inata' prema drugim vjerama i narodima".²⁸ Katolički vjerski poglavari ne mogu uvjeriti svoje muslimanske sugrađane da nisu u stanju naređivati hrvatskim građanskim vlastima u BiH. Muslimani Hrvatske žale se da pri optužanju radnika iz poduzeća oni bivaju prvi proglašeni viškom radnika. Točno isto doživljavaju katolici BiH u Sarajevu i drugim mjestima gdje Bošnjaci imaju vlast. Najnoviji slučaj je liječnica Doma Petrović u Tešnju koju su otpustili muslimanski čelnici s obrazloženjem da kao Hrvatica "ne može biti šef" jednog odjela u Domu zdravlja u Tešnju gdje je 99% stanovnika Bošnjaka-muslimana.²⁹

Naš je zajednički problem kako dobru pojedinaца među pripadnicima drugog naroda i vjerske zajednice, koju smo doživjeli mi osobno ili neki od naših najdražih, prenijeti na druge u redovima vlastite zajednice. *Kako utjecati da nakazne slike o zajednici drugih i drugačijih popravljamo kod svojih?* Kako graditi povjerenje i poštovanje među zajednicama, ako želimo kao susjedi vjernički pridonositi zajedničkom dobru? Teologija nije samo govor o Bogu nego i o ljudima prema Božjem planu stvaranja i otkupljenja. Na crti uvjerenja da Bog traži i zadaje pravedno društvo, kršćani i muslimani trebali bi aktivno unositi među ljude svojih državnih i vjerskih zajednica pravdu, istinu i djelotvornu ljubav a teologija bi trebala biti ekumenska i javno angažirana.³⁰

Zaključak

Osobe međuvjerskog dijaloga i suradnje u svijetu ne čekaju da država riješi sve socijalne probleme pa da počnu razgovarati radi boljeg upoznavanja i uspješnijeg surađivanja. Iz navedenih primjera razvidno je da se katolici i muslimani u Libanonu i drugim spomenutim zemljama ne zadovoljavaju kritiziranjem političkih partija i društvenih struktura za socijalne i moralne probleme naroda kojemu pripadaju. Nadahnuti i osnaženi osobnom vjerom, poduzimaju zajedno male korake koji polagano vode obraćenju i promjenama na bolje.

28 Ratko Perić, *Mir i jedinstvo. Govori - odgovori - razgovori 1992-1996*, Biskupski ordinarijat, Mostar 1997, 68.

29 Vijest o tome donio je *Glas Koncila 1999*, br. 35, str. 2. Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski posjeduje desetak dokumenata o ovom slučaju.

30 Tako promišlja Max L. Stackhouse, "Social Theory and Christian Public Morality for Common Life", Rodney L. Peterson (izd.), *Christianity and Civil Society*, Orbis Books Maryknoll, New York 1995, 26-41. Autor je profesor kršćanske etike na Princeton Theological Seminary te u članku dijalogizira s američkim sociolozima o pojmu "dobrog društva". Zalaže se za teologiju koja će biti manje uklještena u tradiciju pojedine kršćanske zajednice a više okrenuta društvenim potrebama ljudi. U tom smislu, na str. 38, kaže da je oživljavanje religije, makar i u nasilnim oblicima, znak traganja za dobrim društvom. - U istoj knjizi Rodney L. Petersen, "What and How are we Learning?" (str. 77-88) traži da studenti teologije, koji se spremaju za vjerske službenike u svojim zajednicama, postanu "reflektivni praktičari" koji će ljude učiti kako da donose odgovorne odluke o samima sebi, jer "formacija za vjerske službenike mora počinjati u našem svijetu kako je danas organiziran."

Kad je riječ o katolicima i muslimanima u RH i BiH, mi se svakako razlikujemo u procjenjivanju otomanskog razdoblja u našim krajevima, zatim nasilja koja su se događala od 1991. do 1995. god. te posljedica naše daleke i nedavne prošlosti. Za sada ne postoji skupina stručnjaka kod nas ili negdje u Europi koji bi mogli npr. napisati povijest BiH prihvatljivu Bošnjacima, Hrvatima i Srbima. Ipak mi vjernici, osobito svećenici i imami, možemo već sada pridonositi povjerenju među našim zajednicama. Tako da ne širimo govor mržnje i prezira jedni o drugima u našim medijima, vjeronaučnoj pouci, propovijedima i teološkim učilištima. Također tako da na tjednim molitvenim susretima odgajamo svoje vjernike za odgovorne članove društva koji pridonose zajedničkom dobru.

POSITIVE EXPERIENCE OF CATHOLICS WITH MUSLIMS IN SOME COUNTRIES

Summary

This is an address at WCRP/Croatia Conference in Zagreb, September 20-21, 1999 within its general theme: Inter-religious dialogue in Europe: a Challenge to Christians and Muslims in Croatia and Bosnia-Herzegovina.

In his first subtitle the author brings out a summary of Post-synodal exhortation *Une Espérance nouvelle pour le Liban* by John Paul II from May 10, 1997. In this exhortation the Pope proclaims the results of Lebanon Synod, celebrated in December 1995, and encourages the catholic believers to take active part in civil reconstruction of their country together with their Muslim fellow citizens. In his second subtitle the author presents some statements on positive experience of Catholics (and other Christians) with Muslims in France, India, some Arab countries, South Africa and Israel given by the participants of three inter-religious seminars in July and August 1999. In the last section, entitled "Can we here advance beyond individual positive experience?" the author describes existing signs of tolerance and cooperation among Catholics and Muslims of the Republic of Croatia and of Bosnia-Herzegovina. He regrets the fact that political incidents and tensions in both countries influence concrete Catholic-Muslim relations at the level of religious and ethnic communities and advocates avoiding any hate or caricature speech about "the others" in religious instruction or weekly religious services.